

VARIA

Historia artis

Bak Áron
Kecset-Kisfalud

Főnix*

Nagy Albert (Torda, 1902. október 5. – Kolozsvár, 1970. február 24.) Főnix című festménye a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum Korunk gyűjteményében található.¹ A kép 95×86 cm-es vászonra festett olajkép, amely a Gazda József kismonográfiája szerint 1968-ban készült.² A felröppenő főnix madarat ábrázolja.

A főnix vallástörténeti tekintetben csodamadarat jelent. Hesziodosz lejegyzése szerint 97 200 esztendőtt kell megélnie. A legtöbb ókori író szerint viszont csak 500 évet. Egyiptomban ez az életkor a Szíriusz periódussal (1461 év) vagy pedig a nap-évvvel kapcsolatos. A főnix-éra ezért hosszú időt jelent, de semmiképpen sem az örökkévalóságot.

A főnix-monda Keletről származik, Indiából vagy Arábiából, ahol szintén a Nappal áll kapcsolatban. A madár a Nap sugarai hatására kel életre, és a Nap a szent madara és a jelképe. Ezért egészen különös: nincsen neki semmiféle földi jellege; nem vesz magához semmilyen földi táplálékot és nem a megszokott, természetes módon születik.

Az egyiptomi hagyományban kócsagféle madárként jelentkezik; a Napisten megjelenítője és Ozírisszel, a halottak istenével kapcsolatos. A hasonló nevű datolyapálmával (görögül: *phoinix*) is kapcsolatba hozható, amely a 92. zsoltár 13. versével is: „az igaz virágzik, mint a pálmafa, növekedik, mint cédrus a Libánonon”.³ Itt azonban mindekelőtt az örök megújulás és a feltámadás-szimbóluma, tudniillik a tűzhalál az újjászületést ábrázolja. A világperiódusról szóló sztoikus tan, amely egy általános világéggel végződik, magyarázatot adhat erre a szimbolikára. Így a főnix tűz általi halála és újjászületése a keresztyének feltámadás-szimbólumává s mintegy bizonyítékává lett.⁴

A keresztyén főnix-ábrázolások a Kr. u. a 2. századból származnak, s az egyiptomi napkultusznak megfelelően égő fészken, hatalmas nimbusz-ragyogásban mutatják a főnixmadarat. A római császár-érmék földgömbön ülő és nimbuszos gázlómadárként ábrázolják a főnixet, és pedig az *aeternitas*, *gloria saeculi*, *felicium temporum reparatio* szimbólumaként. Itt már kéznél van az a kapcsolópont, amely a főnix-legenda doxológiai szimbólumtartalmát nyújtja a keresztyén teológiai értelmezéshez. Ennél fogva a főnix elsődlegesen Krisztus-szimbólummá lett. Eszerint a főnix – keleti otthonából – minden 500. évben a nyugaton fekvő Heliopoliszba repül, és itt a naptemplom oltárán

* A tanulmány befejezésének dátuma: 2006. augusztus 16.

¹ Ld. Veres Péter: *A Haáz Rezső Múzeum Képtára*. Székelyudvarhely 2001, 69.

² Ld. Gazda József: *Nagy Albert*. Bukarest 1982, 90.

³ *Biblia*. Fordította Károlyi Gáspár. Budapest 1957.

⁴ Ld. a Phönix – Religionsgeschichtlich – In der Kunst szócikket in: *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*. Hrsg. Kurt Galling. I–VII. Tübingen. 1961. (Ez után: RGG, V., 358–359 col. Illetve: *Mitológiai Enciklopédia I–II*. Szerk. Sz. A. Tokarev. Budapest 1988. I., 744.; Szabó György: *Mediterán mítoszok és mondiák*. Bukarest 1973, 124.

égeti el magát. Hamvából féreg áll elő, ebből pedig a harmadik napon támad újra és visszatér keleti otthonába. János evangéliuma 10,17 alapján – „én leteszem az én életemet, hogy újra felvegyem azt” – ez Krisztus halálával és feltámadásával hozható kapcsolatba. Ennek a szövegrészletnek liturgikai helye a nagyheti Krisztus-szimbolikára utal. Klasszikus hely Lactantius *Carmen de ave Phenice* és annak paradicsomi ábrázolása, amely a középkorban Krisztusra vonatkozott, a szibillák pedig az új kor hordozójaként értelmezték a fönixet.

Mivel a keresztyén művészetben a fönixnek nincs meghatározott ikonográfiája, és csak a mondában létezik, többnyire gázlómadárként ábrázolják, amelyet sasféle, kakasfejű, félig páva, félig fácán alakban jelenítenek meg. Egyértelmű viszont, hogy az ikonográfiában összefonódik az életfával, Krisztus keresztyével és az élet vízával, amelyek a halállal, az újjászületéssel és a paradicsommal állnak kapcsolatban.⁵

A középkorban és a 16–17. század protestáns művészetében a fönix gyakran jelentkezik más Krisztus-szimbólumokkal is: oroszlánnal, pelikánnal, sassal. A 15. században a Mária szüzességére utaló szimbólumok közé tartozott.⁶ De később kiváló emberekre is alkalmazták: „Mélánkton Filep a maga idejében mondatott közönségesen az értelmesektől Phoenix Germaniae, Németország Féniksének”.⁷ Majd Felsőcsernátoni Bod Péter az 1767-ben kiadott könyvében nevezte Mészótfalusi Kis Miklóst erdélyi fénixnek: „A természetben olyan ritka a Féniks madár, hogy az csak egy, mikor sok időt töltött el, megvényül, a fészkében, melyet jó illatú drága fűszerszámokból készített magának a Pálmafának ágai közé, megégvén a maga hamvából újítja meg magát. Erről mondotta Ovidius: una est, quae reparat, seque ipsa reseminet ales. Minthogy ez igen ritka, az Istentől különös ajándékokkal felékesített embert szokták ahhoz hasonlítani... A magyar nemzetben, a Könyvnyomtatásnak mesterségében, a betűmetszésre, öntésre, készítésre tartozó mesteremberek között olly igen ritka Féniks volt Tótfalusi K. Miklós, hogy ő a maga Kolosvári fészkében a halandóság tüze által porrá lévén, még eddig az ő hamvából más nem újult.”⁸ Bod Péter ezek után így folytatja: „Méltán megérdemli azért a Féniks nevezetet, melyről azt írja Seneka: Semel quingetesimo anno nascitur. Ötszáz esztendőök alatt egyszer születik. Kívánnám én, hogy nem ötszáz, hanem öt, vagy bár tsak ötven Esztendő alatt születnék ilyen Féniks Erdélyben.”⁹

Jakó Zsigmond *Erdélyi féniks* címmel adta ki a Mészótfalusi Kis Miklós örökségéről szóló munkáját.¹⁰ Azonban az 1968-ra datált,¹¹ Nagy Albert által festett *Fönix* című kép aligha függhet össze ezzel.

Nagy Albert szenzibilis, intuitív érzékenységű, differenciált gondolkozású festő volt.¹² 1902-ben született Tordán, korán árván maradt, a kolozsvári Unitárius Kollégiumban érettségizett. Húszéves korában bejutott a budapesti Képzőművészeti Főisko-

⁵ Ld. RGG V., 358–359. col.

⁶ Ld. a Phönix szócikket in: *Lexikon der Kunst. I–V.* Hrsg L. Alscher. Leipzig 1968–1978, III., 836–837.

⁷ Ld. *Erdélyi Féniks Tótfalusi Kis Miklós avagy Profes. Pápai P. Ferentznek a Könyvnyomtatás Mesterségének Találásáról és Folytatásáról, a Tótfalusi Kis Miklós Emlékeztére írott versei, Melyeket... Világ eleibe újabban kibocsátott F. Csernátoni Bod Péter.* Nyomtatott 1767-ik Esztendőben. Első lap.

⁸ Uo.

⁹ Uo. második lap.

¹⁰ *Erdélyi féniks. Mészótfalusi Kis Miklós öröksége.* Kriterion Fehérkönyvek sorozat. Bevezette, magyarázó jegyzetekkel ellátta Jakó Zsigmond. Bukarest 1974.

¹¹ Ld. Gazda József: *i. m.* 90.

¹² Ld. Jakobovits Miklós: *Ki volt Nagy Albert? In: uő.: A színek üzenete.* Bukarest 1987, 166.

lára, ahol Bosznay Istvántól, Rudnay Gyulától, Edvi Illés Aladártól és Stróbl Alajostól tanult. Huszonnégy évesen Olaszországba utazott, ahol nagy nélkülözések között 11 évet töltött. Megismerkedett az itáliai quattrocento művészetével. Harminckilenc évesen tér haza Kolozsvárra. 1945-ben állított ki először, de csak 1957-től kezdtek elismerni művészetét. 68 éves korában halt meg szívinfarktus következtében.¹³ Incze János-Dés, miután megismerte a munkáit, *Csillagnak* nevezte.

Nagy Albert különleges címekeket adott képeinek, pedig a képeiben nem a szimbolikus, mitológiai, epikai vagy politikai tartalom volt a fő érték, hanem maga az elkészítés.¹⁴ Jakobovits Miklós pedig azt írja, hogy Nagy Albert olyan filozofikus festőalkat volt, aki a quattrocento megbízható emberségét és etikai hitelességét nagyszerűen tudta ötvözni a helyi valósággal, csaknem a barbár elemekig elmenve, akárcsak nagy példaképe, Bartók.¹⁵

Kántor Lajos úgy látja, hogy Nagy Albert művészetét a történelem alakította jelentős mértékben olyanná, amilyenek ma ismerjük. Olyan absztrakt festményeket alkotó művész volt, aki az elvontat, a láthatatlant, a lényeget konkrétan festette meg.¹⁶ Erre mutat képszerkesztése, amely legjobban a ludakat, gólyákat és kakast ábrázoló képein látszik meg.¹⁷ Ezek közé sorolható a *Fónix* című képe is.

A majdnem négyzetméteres felületet betölti a felröppenő csodamadár színes alakja. A háziszárnyasokat, ludakat, kakast (és gólyákat is) ábrázoló képeivel ellentétben, amelyek szinte monokromnak mondhatók, *Fónix* című képén a felfokozott zöld, sárga, okker, szürke, fekete szín harsog, amelyek belerobbannak az erőteljes kékbe.¹⁸

A képet síkban komponálta. Jobb és bal oldalát szürkés-lilás sziklafal zárja, amely leszűkíti a teret, de középen nyitva hagyja az ég kékjét, a szabad végtelenséget. Alul, a háttérben két modern háztömb sejlik fel, és ezek az épületek érzékeltetik a tér mélységét.¹⁹ A felröppenő madár alatt pedig a síkban markolni akaró fekete kézfej látszik és pár elszenesedett faág. Innen röppen fel a

Kakas (1960-as évek, 78×68,5 cm)

¹³ *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. I–IV. Szerk. Balogh Edgár – Dávid Gyula. Bukarest – Kolozsvár 1969–2002, IV., 12–13.

¹⁴ Ld. Incze János: *Önarokép*. Bukarest 1982, 150.

¹⁵ Ld. Jakobovits Miklós: *i. m.* 168.

¹⁶ Ld. Kántor Lajos: Nagy Albert honfoglalása. In: *Képzőművészeti írások 1984*. Bukarest 1984 (87–105), 87–88.

¹⁷ Ld. Gazda József: *i. m.* 87–91. Összesen 3 képet készített ludakról, 11-et kakasokról és 2-t a gólyákról.

¹⁸ Vö. Banner Zoltán: *Erdélyi magyar művészet a XX. században*. Budapest 1990, 52. színes kép. Ld. még: Gazda József: *i. m.* 74.

¹⁹ Vö. Dr. Pogány Gábor: Erdélyi látásmód a festészetben. In: Szabó András: *A bőfény forrása*. Csíkszereda 2006, 101–104.; Heinrich Wölfflin: *Művészettörténeti alapprogramok*. Budapest, é. n.

Ludak (1968, 95×86 cm)

megújult csodamadár: ragyogó színes tolatzatával betölti az egész képteret, hogy az újjászületést, az ujjongó életet, a legyőzhetetlenséget fejezze ki.

A *Főnix* című kép Nagy Albert pályájának legtermékenyebb időszakából származik, amikor végre megnyerte a régen várt elismerést. A ludak, ázott kakas témájú képei után, melyek a szomjúságot, csapzottságot, dacosságot fejezik ki, a főnix, a mitológiai csodamadár megújultan, erővel telten, felszabadultan röppen fel, hogy szabadon szárnyalhasson minden megkötöttség és a múlt terhei nélkül.

Phönix

Das Gemälde Phönix von Nagy Albert (Torda 5. Okt. 1902–Klausenburg 24. Febr. 1970) stammt aus der fruchtbarsten Zeit des Malers, als er endlich die langerwartete Anerkennung gewonnen hatte. Nach seinen Bildern: *Gänse*, *Beregneter Hahn*, welche Durst, Zerzaustheit und Trotz ausdrücken, steht der Phönix, der mitologische Wundervogel erneut da. Von Kraft strotzend befreit fliegt er auf, um frei beschwingt, ohne jede Bindung und Last der Vergangenheit hochzufliegen.